

Újságot írni állapot, idegállapot

Márai Sándor napisajtóban megjelent korai írásairól

Egy magyar publicisztikai antológiában szereplő néhány Márai Sándor-írás keltette fel nemrégiben az érdeklődésemet az újságíró Márai iránt, és készítetett arra, hogy az író többi publicisztikája után kutassak. Röviden ennyi a története annak, hogyan került a kezembe a Helikon kiadó hét-kötetes gyűjteményének első két darabja. Az *írástudó* és a *Kuruzslók hajnala* című kötetek, melyek az 1925–1930 között a napisajtóban megjelent Márai-írásokat gyűjtik egybe. Mivel ezek a kiadványok még 2008-ban jelentek meg, nekem szegezhető a kérdés, mi az az apropó, mi az az aktuális szempont, ami arra vitt, hogy éppen ezekről a közel tizenöt éve kiadott, ráadásul majdnem százéves szövegeket tartalmazó kötetekről írjak. Azért is jogosnak tűnhet a kérdés, mert azt lehet feltételezni, hogy ezek az írások nem örökbecsű szépirodalmi munkák, hanem régmúlt idők ephemer napisajtójának nem kevésbé mulékony és mára már semmiféle relevanciával nem bíró szösszenetei. Hát, ha kell bármiféle indok arra, hogy miért beszéljünk, írjunk könyvekről, akkor ez ebben az esetben az lenne, hogy cáfoljam a fenti feltételezést. Ugyanis Márai publicisztikája, noha a leg hamarabb elévülő közegben, a napisajtóban jelent meg, mégis időtálló, szépirodalmi igényességgel megformált maradandó szellemi kulturális érték, aminek bármikor, bármelyik korban érdemes reklámot csapni.

Az újságíró zseni

A két könyvben lévő, illetve több más forrásból származó Márai-cikkeket, tárcákat, beszámolókat, kommentárokat, jegyzeteket olvasva megkockáztatom, hogy Márai Sándor újságírónak ugyanolyan zseniális, mint Ady Endre. Bár Márai írásaiban kevesebb a hév, a politikai elfogultság, talán épp emiatt gyakrabban pontosak, a realitásokat jobban tükrözők a meglátásai, mert nem feltétlenül meggyőzni

akar, mint titáni újságíró elődje, aki-ről egyébként csak a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján ír, hanem megérteni és megértetni, látni és láttatni szeretne. Ady egy új világ hírnöke volt, és éppenhogy csak látta összeomlani azt a régi világot, amelyet megváltoztatni akart, de nem láthatta, merre halad az új világ. Márai mintha csak átvette volna Adytól az újságírói pennát, hiszen éppen akkor, 1919-ben kezd el újságíróskodni, amikor Ady meghal. Vagyis Márai akkortól kezdi napi krónikásként figyelni a világot, amikor összeomlik a régi rend, és valami új lép a helyébe. A pusztuló, züllő, értékeit veszítő Európában Márai a polgári világ szószólójaként lép fel, mert számára a polgári demokrácia nem pusztán politikai termék, hanem valódi érték volt. Az író publicisztikájában is azt közvetíti, illetve érzékelteti, hogy az új világ minden időtálló értékét az immár réginek, letűntnek kikiáltott polgári világból nyeri, és mindaz, amit újként próbál a megvetettnek ítélt értékek mellé odaragasztani, legyen az nemzeti reakció vagy vörös forradalom, talmi érték, hamis portéka csupán.

Egyébként az Adyval való párhuzamot kínálja az a tény is, hogy fiatal újságíróként Márai szintén Párizsból

küldi haza tudósításait, és amikor hazatér, Adyhoz hasonlóan a magyar társadalmi és sorskérdések felé fordul a figyelmére. A könnyedebb, színesebb párizsi életet bemutató, majd a hazatérés után elkomoruló, egyre súlyosabb kérdések felé forduló újságírónak ez a váltása jól nyomon követhető a fentebb említett két kötetben.

Az írástudó

Márai Sándor 1919-től 1928-ig külföldön, túlnyomórészt Párizsban élt, innen küldte haza tudósításait, *Az Újságnak*, a *Kassai Naplónak* és a *Prágai Magyar Hírlapnak*. Az *írástudóban* ezek az írások kaptak helyet. Párizsban, a világnak akkor talán még központjában sok szenzációs vagy éppen csak furcsa történet zajlott, és Márai is főként ezekre a magyar publikum közérdeklődésére számot tartó eseményekre figyel. Beszámolóiban Márai a riporter helyszíni megfigyeléseit ötvözi a már akkor kivételes képességű író megjelenítő erejével, valamint a sziporkázóan gondolatgazdag elmélkedő, esszéisztikus eszmefuttatásokkal, ezekből az összetevőkből születtek meg publicisztikai remeklései. Az első kötet tematikai gazdagsága szinte kimeríthetetlen. A mai olvasó számára egyszerre mehökkentő és érdekfeszítő a spiritiszták világtalálkozójáról szóló beszámoló, amelyen Sir Arthur Conan Doyle tartotta a díszelőadást, de beülhetünk Máraival a párizsi cirkuszba is, hogy megtekintsük a világhírű zenebohóc, Grock produkcióját. Az intelligens, művelt ember rezignációjával figyel az olyan hóbortos megnyilvánulásokat, mint a százkilósok klubjának felvonulása vagy az asztaltáncoltató szeánsz. Az íróember önérzetével, egyben értetlenségével keresi fel az „írástudót”, aki megrendelésre úgy ír nemcsak szerelmes leveleket, hanem verset, regényt, drámát is, mintha csak egy kérvényt kellene megfogalmaznia a félig vagy tán egészen analfabéta ügyfélnek. Márai ír autóversenyéről és autóversenyzőkről, pazar helyszíni beszámolót közöl a Tour de France 1925. évi párizsi befutójáról. Külön érdekesség a katalán összeesküvők peréről szóló bírósági tudósítása, mert ez is jelzi, hogy mennyire nem mai keletű a spanyol–katalán konfliktus.

Az első kötetben Márai több írása szól különböző technológiai fejlesztésekről, felfedezésekről. Őt is, mint annyi min-

denki mást a múlt század húszas éveiben, nagyon izgatta az automobil, a rádió, a hangosfilm megjelenése, vagy épp a vasúti közlekedés és az aviatika rohamos fejlődése. A kortársak rácsodálkozásával ír ezekről az akkoriban újnak és forradalminak számító fejleményekről, és közel száz év távlatából könnyen megállapítható, hogy sok esetben milyen pontos ráérzései voltak ezeknek a műszaki vívmányoknak a jelentőségével kapcsolatban.

1927-ben a világ az Atlanti-óceán átrepülésének a lázában égett. Márai több írásában is nyomon követi a fejleményeket, beszámol Nungesser és Coli tragédiával végződő próbálkozásáról, akik Európából indulva akarták átszelni az óceánt, majd megírja a *Lindbergh, az outsider* című írását – ez abszolút favoritom *Az írástudók* című kötetből. Ebben a tudósítói és írói gyöngyszemben odavarázsol az emberiség egyik ikonikus pillanatának a helyszínére, a Le Bourget-i reptérre, ahol tízezrek várják izgatottan, hogy Charles Lindbergh az Atlanti-óceánon átrepülve európai földre érjen. Márai kivételes írói kifejezőerővel képes ránk ragasztani a helyszínen tömörülők izgatottságát, akik hiszik is, meg nem is, hogy egy teljesen ismeretlen, alig huszonöt éves amerikai fiatalember képes lesz arra, amibe két európai hírű pilóta belebukott, és amikor a távolban egyszer csak halk, majd egyre erősödő bűgös hallatszik, érzékelhetővé válik a feszültség, majd amikor a sötét eget pásztázó reflektorok fényében felbukkan, és szépen lassan leszáll

a gép, a jelenlévőkből kitör az ujjongó tombolás, megrohamozzák a repülőt, majd széttépik az ünnepelt pilótát, és mintha csak mi, mai olvasók is ott lennénk, és próbálnánk megérinteni a nagy tülekedésben Lindbergh sapkáját vagy kabátját.

Kuruzslók hajnala

A *Kuruzslók hajnala* című, a sorban második kötet az 1928–1930 közötti időszakot foglalja magában. Márai 1928 májusától már Budapestről szállítja az anyagokat. A párizsi színes szenzációk után lassan-lassan átveszik a terepet a szürkébb Budapest másképpen, másért érdekes történései. Fokozatos az átmenet a könnyedebb témáktól – a strandolásról, a filmekről, milliomosok hóbortjairól stb. – az egészen komoly, baljóslatú társadalmelemzésekre, de már a könnyű témájú cikkekben is megnyilatkozik a társadalomkritikus Márai. A Párizsból visszatért írónak az első írása ebben a kötetben a *Pesti futballról* (*Ujság*, 1928. máj. 20.) szól, ami már csak azért is rendkívül érdekes a mai olvasónak, mert rávilágít arra, milyen élmény lehetett csaknem száz évvel ezelőtt valaki számára első alkalommal futballmeccset nézni. Márai finom, ironikus szkepszissel szemléli nemcsak magát a meccset, amelyikre kilátogatott, hanem az egész futballjelenséget is, amely körül már akkor is hatalmas felhajtás volt. De ebben a könnyednek látszó témában is meglátja és megragadja a fontos társadalmi jelenségeket, ugyanis az amúgy nagyon szórakoztató leírás során egyszer csak a következő fejtegetésbe kezd: „Az egyetlen, amit ebben a pesti futballelfajzásban végképpen nem értek, az a nemzeti érdek.

Mi köze van ennek a két kapunak, a huszonnégy fiúnak s a labdának a nemzeti érdekhez.

Mert ma már mindenki azt kiabálja, hogy a futball nemzeti érdek. Lehet, hogy sok embert ez a reklám is kicipel vásárnaponként, a nemzeti érdek. Itt aztán egy kis tévedés van, amit nem árt megjegyezni.

A nemzet valami, súlyos, sokfejű, egy tagon élő, szántó és vető, városban és földön tengődő, születő és kivesző, egy nyelven és egy rögön megkötött egység szövetsége, akik-

nek valóban sokféle az érdekük, ami közös és nemzeti. De miért, hol, milyen kapcsolatban, miféle haszonnal, miféle erkölcsi tartalommal indokoltan nemzeti érdek a futball? [...] A futball, ahogy ma áll, egy nagy élménypótlék s egy óriási üzlet. A nemzeti érdekről mondjon ennek az üzletnek a reklámigazgató-sága. Az angoloknál például a futball nem nemzeti érdek, hanem sport.

Ami még mindig kettő.” Ki tudja, lehet, hogy azóta már Angliában is másképp van.

Ahogy haladunk előre az időben, és – ma már tudjuk – ahogy közeledünk a világtörténelmi katasztrófához, úgy sötétedik az írások hangvétele. Márai a kortárs író és újságíró érzékenysé- gével figyel a világ rezdüléseire. Egyre kevesebb a színes érdekesség, és egyre inkább előtérbe kerülnek a szociális problémákról, a nepotizmusról, a bürokrácia útvesztőiről szóló írások. 1930-ban egyre többet foglalkozik a gazdasági világválsággal és értekeznek a válság kihatásairól rendkívüli, csak a legnagyobb újságírókra jellemző éleslátással. Nem látott előre az időben, legalábbis a tárgyalt időszakban nem bocsátkozott jóslatokba, de írásaiból, a témaválasztásból, a hangvétel valamelyes módosulásából kiérződik, hogy maga Márai is érzékelte azt, hogy valami megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan lejtőn halad Magyarország, Európa.

Márai immár otthon írt cikkeiben hozzászól a két világháború közötti magyar ideológiai vitákhoz is.

A művészi szabadság és a humanizmus zseniális manifesztuma *A vörös index (Ujság, 1929. febr. 24.)* című írása, amelyet legszívesebben teljes terjedelmében idéznék, de hely hiányában csak az alábbi gondolatát emelem ki: „Kétségtelen, hogy az én könyvem távolról sem olyan jó könyv, de éppen olyan haszontalan könyv, mint minden könyv, ami nem akar egyebet, mint irodalmi eszközökkel kifejezni egy általános emberi élményt. [...] ... fejkavarva olvasom e megállapítást baloldaltól (nem először), mely kétféle mértékkel méri az irodalmat, s hasznos és haszontalan könyvekre osztályoz regényeket aszerint, hogy a III. Internacionálé szempontjából van-e propagatív erejük, vagy nincs. (...) Ha nektek már az sem jó, amiben én hiszek, csak azért, mert az, amiben én hiszek, amellét lévő, külön és egyéni hit, mint a tiétek, akkor persze hagyjuk abba az egész játékot, mert sokkal egyszerűbb, ha az irodalmat pártirodákban készítik elő tömeghasználatra minden elsején és tizenötödikén, jobb- és baloldalon, egy steril és használható pártirodalmat, ami kitűnően szolgálja részben a szociális forradalom, részben a nemzetközi reakció célját, sokkal okosabb és egyszerűbb volna, mintha tovább játsszuk itt ezt a játékot az általános emberivel meg megértéssel és közeledéssel és kereséssel és humanizmussal, mikor az egésznek úgyis csak akkor van értelme, ha elősegíti azt a célt, hogy egyik osztály beverje a másiknak a fejét. Ebből a játékból – mondja az író – kérélek, hagyjatok ki engem.”

Márai nemcsak ebben, hanem több másik írásában is védelmébe veszi a polgári értékrendet és írói magatartást az azt burzsoá reakciónak tekintő moszkovita baloldali mozgalmakkal szemben, ami persze egyáltalán nem jelenti azt – mint ahogy éppen antibolsevizmus miatt ezzel megvádolták –, hogy szociálisan érzéketlen lett volna. Dehogy: a húszas évek legvégétől, Magyarországra való visszatérése után született több írásában már szociológusok és más társadalomtudósok által is megirigyelhető éleslátással elemzi a gazdasági válságot, újságírói megfigyelőkészséget és írói empátiáját latba vetve hívja fel a figyelmet arra, hogy a világválság hatása egyént és társadalmi osztályokat is fenyeget. A második kötet utolsó írásai között már több hasonló elemző cikk olvasható, ezek közül itt a *Tünetező osztályok (Ujság, 1930. szept. 7.)* címűt emelném ki. Ebben azt fejtegeti, hogy a polgárság anyagi és szellemi téren már rég

lecsúszott arra a kispolgári szintre, amelyre a proletariátus szintén anyagi és szellemi értelemben már felemelkedett az elmúlt évtizedek során, ezért is tartja károsnak azt, hogy a politika egymás ellen hergeli ezt a két, akkor már lényegében sorsközösségben élő, de ezt a sorsközösséget fel nem ismerő társadalmi réteget.

Márai rengeteget írt. Csak publicisztikai munkássága teljes életműnek lenne tekinthető, ha nem lenne ott a minőségi és mennyiségi szempontból is jelentős irodalmi munkássága, mindemellett harmadik vonulatként pedig a Márai életművében szintén kimagasló jelentőségű naplóirodalom. Mivel ennyit írt, nem is kell számítani arra, hogy minden egyes cikke, tárcája remekmű. Vannak persze olyan írások, amelyekkel ma már nem rezonál az olvasó, mert a témájuk elavult, vagy mert annyira mást tudunk, gondolunk ma már ezekről a dolgokról, hogy Márai érvkészlete immár elavultnak, érvénytelennek hat, de ezekből az írásokból van kevesebb, illetve ezekben az írásokban is kárpótol Márai sajátos, sokszor humoros, ironikus és mindig gondolatgazdag írásművészete. Vannak olyan cikkei is, amelyek csak második nekifutásra mutatják meg elsőre rejtett értékeiket, és számos írásában felvonultat valamilyen hatásos képet. Emlékezetes például az a polgári malíciával megrajzolt kép a díszmagyarban az ünnepi helyszínre taxizó főurakról, vagy a budapesti országos lovas ünnepségről, amelyben leírja a látványosságokat,

de odafigyel az eseményre a fővárosba özönlő zsellérekre is, akik bár lehet, hogy írni-olvasni sem tudnak, mégis valami ősi tudás birtokában kommentálják nagyon szakszerűen lovak és lovasok teljesítményét.

Mivel egy hétkötetes sorozat első két darabjáról írtam, nem akarok a mindentudás álcáját magán hordozó összegzést írni, mindazonáltal érdemes idézni Márai újságírói ars poeticáját *Az írástudó* című kötet fülszövegéből, mert tökéletesen kifejezi azt, hogy maga Márai Sándor hogyan írt újságot: „Nem igaz, hogy az újságíró befejezte munkáját, mikor megírta a cikket, eldobta a tollat, s megkönnyebbülten felsóhajt: mára elég. A világban soha nincsen schlusz, mint a szerkesztőségben. A lap már megjelent, de a világ megy

tovább, s az újságíró, az igazi, már figyel és neszel a holnapra, holnaputánra, keresi az »anyagot«, azt a rejtélyes valamit, ami emberek szándékaiból és baleseteiből, népek tragédiáiból és a butaság fintoraiból, emberek ármányaiból és véletlenek sorozatából sűrűsödik össze, minden pillanatban, mindenütt a világban. Újságot írni állapot, idegállapot. Egészséges ember ki tudja zárni néha a világot. Az újságíró soha.”

PAP ISTVÁN